

MÄNNISKORÄTTS-
ADVOKATERNA

Foto: Krakenimages / Unsplash

VÄRDERINGSGUIDEN

Mänskliga rättigheter, diskriminering
och värdegrund i praktiken

OM FÖRFATTARNA

Ruth Nordström är advokat och grundare av Skandinaviska
Människorättsadvokaterna

Rebecca Ahlstrand är advokat vid Skandinaviska Människorättsadvokaterna

GRAFISK DESIGNER

Elin Olausson

SKANDINAVISKA MÄNNISKORÄTTSDADVOKATERNA

Skandinaviska Människorättsadvokaterna är en humanjuridisk advokatbyrå som är specialiserade på mänskliga rättigheter och arbetar inom rättsområden som bland annat migrationsrätt, brottmål, familjerätt, socialrätt och förvaltningsrätt.

Värderingsguiden – Mänskliga rättigheter, diskriminering och värdegrund i praktiken

Rapport 1:2024

© Skandinaviska Människorättsadvokaterna

ISBN: 978-91-987337-5-4

Tryck: Skilltryck AB

www.manniskorattsadvokaterna.se

info@mradvokaterna.se

”

Ett genomtänkt arbete med värdegrund och mänskliga rättigheter bidrar till en bra miljö, ett stärkt samarbete och socialt och etiskt ansvarstagande i samhället.

Foto: Erika Persson

INNEHÅLL

04 Varför arbeta med värdegrund och mänskliga rättigheter?

05 Steg 1: Definiera era värderingar

06 Steg 2: Gör värderingar meningsfulla

07 Steg 3: Gör mänskliga rättigheter meningsfulla

08 Värdegrund i praktiken

15 Mänskliga rättigheter i praktiken

35 Diskriminering i praktiken

44 Om värderingsguiden

VARFÖR ARBETA MED MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER OCH VÄRDEGRUND?

Ett genomtänkt arbete med värdegrund och mänskliga rättigheter bidrar till en bra miljö, ett stärkt samarbete och socialt och etiskt ansvarstagande i samhället.

EN BRA MILJÖ

Ett genomtänkt arbete med värdegrund och mänskliga rättigheter bidrar till en bra miljö:

- i samhället – motverkar våld, diskriminering och kränkning
- på arbetsplatsen – främjar en sund och öppen arbetsmiljö
- i skolan – främjar trygghet och lärande

STÄRKT SAMARBETE

Ett genomtänkt arbete med värdegrund och mänskliga rättigheter bidrar till:

- ett stärkt samarbete
- en känsla av tillhörighet
- en upplevelse av meningsfullhet

SOCIALT OCH ETISKT ANSVARSTAGANDE

Ett genomtänkt arbete med värdegrund och mänskliga rättigheter bidrar till:

- socialt och etiskt ansvarstagande
- omtanke om medmänniskor och miljö
- ökad respekt för människovärdet och mänskliga rättigheter

TRE VIKTIGA STEG

Här kommer tre viktiga steg till att förstå och arbeta med mänskliga rättigheter och värdegrund i praktiken:

01

Definiera era värderingar

02

Gör värderingar meningsfulla

03

Gör mänskliga rättigheter meningsfulla

Foto: Mariakray / Adobe Stock

STEG 1: DEFINIERA ERA VÄRDERINGAR

01

Våra övertygelser och värderingar präglar våra val och beslut varje dag. En värdegrund behöver alltid ha konkreta kärnvärden som kan exemplifieras och arbetas med i praktiken för att värdegrunden inte bara förblir teori eller ett fint pappersdokument utan blir levande värderingar som påverkar kulturen och miljön omkring oss. Det är viktigt att definiera sina värderingar och komma fram till varför de är viktiga. Viktiga värderingar är man villig att stå upp för, även om det kostar.

KARTLÄGGNINGSWORKSHOP

Vi rekommenderar att samlas för en workshop där ni diskuterar bland annat följande frågor:

- Vilka är våra tre viktigaste värderingar?
- Varför är dessa tre värderingar viktiga för oss?
- Är ni villiga att stå upp för era värderingar även om det kostar?
- Kan ni ge exempel på hur ni stått upp för era värderingar?
- Hur påverkar våra värderingar våra val och beslut varje dag?
- Hur kan våra värderingar bidra till en bättre miljö?

BEHÖVER NI HJÄLP? Människorättsadvokaterna ger praktiska verktyg och kan bistå med temadagar, workshops eller föreläsningar för att hjälpa er tydliggöra och arbeta utifrån era värderingar.

STEG 2: GÖR ERA VÄRDERINGAR MENINGSFULLA

02

Värdegrundsarbete är lätt att förknippa med projekt på exempelvis en myndighet, skola eller arbetsplats. Men ett aktivt värdegrundsarbete innebär snarare en ständigt pågående process där värderingar påverkar i val, beslut och handlingar i vardagen. Det handlar om vilken kultur som skapas, vad som tillåts och inte tillåts och vad som lyfts fram som viktigt.

Om värdegrundsarbetet är bristfälligt och inte ger någon effekt i praktiken kan det bero på att det inte har integrerats och att värderingarna inte upplevs som betydelsefulla eller meningsfulla i praktiken. Ett dokument om värdegrunder gör i sig ingen skillnad, utan innehållet i dokumentet måste genomsyra hela verksamheten.

Ett genomtänkt arbete med värdegrund och mänskliga rättigheter bidrar till:

- 01 **Ett stärkt samarbete**
- 02 **En känsla av tillhörighet**
- 03 **En upplevelse av meningsfullhet**

VÄRDERINGSWORKSHOP

Vi rekommenderar att samlas för en värderingsworkshop där ni diskuterar bland annat följande frågor:

- Nuläge: Hur jobbar vi med värdegrundsarbete?
- Önskat läge: Hur kan våra värderingar bli ännu mer meningsfulla?
- Vad behöver vi göra för att aktivt utveckla och tydliggöra vår värdegrund?

BEHÖVER NI HJÄLP? Människorättsadvokaterna ger praktiska verktyg och kan bistå med temadagar, workshops eller föreläsningar för att hjälpa er tydliggöra och arbeta utifrån era värderingar.

STEG 3: GÖR MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER MENINGSFULLA

03

De mänskliga rättigheterna är universella och gäller för alla människor. De slår fast att alla människor, oavsett bakgrund, är födda fria och lika med samma människovärde och rättigheter.

De mänskliga rättigheterna reglerar förhållandet mellan staten och individen och fastslår skyldigheter och skyddar individens rättigheter från att kränkas. I vissa fall kan de mänskliga rättigheterna innebära att staten ska skydda en enskild individ från andra individer. Med begreppet "staten" menas alla typer av statliga och kommunala myndigheter samt regioner.

Kommunala myndigheter kan vara exempelvis socialtjänsten och statliga myndigheter kan exempelvis vara Skolverket, Skatteverket eller Polisen.

Foto: Nito / Adobe Stock

MÄNNISKORÄTTSWORKSHOP

Vi rekommenderar att samlas för en människorättsworkshop där ni diskuterar bland annat följande frågor:

- Vilka mänskliga rättigheter känner vi till?
- Vilka mänskliga rättigheter berörs vi av?
- Hur kan vi arbeta för att mänskliga rättigheter ska bli meningsfulla för oss?

BEHÖVER NI HJÄLP? Människorättsadvokaterna ger praktiska verktyg och kan bistå med temadagar, workshops eller föreläsningar för att hjälpa er tydliggöra och arbeta utifrån era värderingar.

VÄRDEGRUND I PRAKTIKEN

Vi väljer våra värderingar och ideal genom en inre process, mer eller mindre medvetet.

”

Normativa värderingar är de regler och överenskommelser vi har inom familjen och samhället, medan personliga värderingar berättar vad som är viktigt för oss, vad som driver oss och vad vi drömmer om. Dessa personliga värderingar förändras och utvecklas under hela livet. ¹

”

¹ Point of Value, <https://value.se/sv/om-varderingar-se/> [Hämtad 1 mars 2024]

BYGGSTENAR I EN VÄRDEGRUND

Vad vi menar med värdegrund är de kärnvärden som vi kan basera våra beslut på. Det handlar om etiska riktlinjer, hur vi ser på andra människor, samhället, miljön och vår egen roll i förhållande till dessa. Många värdegrundsdokument utgår från och hänvisar till de mänskliga fri- och rättigheterna.

Ofta bygger en värdegrund på olika byggstenar, exempelvis:

**Respekt för
mänskliga
rättigheter**

**Demokratiska
värderingar**

**Alla människors
lika värde**

**Människolivets
okränkbarhet**

Tre tecken

som visar behov av en tydlig, integrerad värdegrund på ett företag, en myndighet eller en skola kan vara:

01 Bristande respekt eller förtroende

02 Dålig miljö eller tystnadskultur

03 Utanförskap eller polarisering

Foto: ChenPG / Adobe Stock

Här ger vi två exempel på värdegrund, dels skolans värdegrund, dels den statliga värdegrunden.

Skolans värdegrund

Den svenska skolan är inte "värdenneutral". Det betyder att den svenska skolan tar ställning i viktiga frågor. Skolan undervisar aktivt i moral och etik, den lär ut vad som är rätt och fel. Detta kräver att skolan har en egen värdegrund, en utgångspunkt för att bestämma vad som är rätt och vad som är fel.

Exempelvis anges i [läroplanen](#) för den svenska skolan:

"Skollagen (2010:800) slår fast att utbildningen inom skolväsendet syftar till att elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Den ska främja alla elevers utveckling och lärande samt en livslång lust att lära. Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på. Var och en som verkar inom skolan ska också främja aktning

för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet mellan människor är de värden som skolan ska gestalta och förmedla. I överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism sker detta genom individens fostran till rättskänsla, generositet, tolerans och ansvarstagande. Undervisningen i skolan ska vara icke-konfessionell.

Skolan ska gestalta och förmedla de värden och rättigheter som uttrycks i Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen)."

Vad innebär skolans värdegrund i praktiken?

Vad innebär att de värden som skolan ska gestalta ska ske i överensstämmelse med den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism och att skolan ska förmedla de värden och rättigheter som uttrycks i Barnkonventionen?

Värdegrunden för den svenska skolan bygger på den etik som förvaltas av kristen tradition och västerländsk humanism. När läroplanen skulle tas fram på 1990-talet tillsattes en grupp som fick ta fram förslag till läroplaner för grundskola, gymnasieskola och vuxenutbildning. I läroplanskommitténs betänkande (SOU 1992:94) lyfts begreppen "kristen etik" och "västerländsk humanism". I dess betänkande uttrycker kommittén följande:

Foto: AjF / Adobe Stock

”

”De grundläggande värden som dagens samhälle vilar på är inte en gång för alla givna.

De måste förstås, förankras, försvaras och utvecklas. De normer skolans verksamhet skall bygga på; såsom respekt för människans egenvärde och integritet, individens frihet, livets okränkbarhet, omsorgen om den som har det svårt, det personliga ansvaret, har en djup förankring i vårt land och vår kultur.

Det är normer som således har djupa rötter i vår historiska utveckling; antikens kulturbidrag, kristen etik, humanism och upplysning”.²

”

² Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2022, <https://www.skolverket.se/getFile?file=9718>

Viktiga värden i värdegrunden i den svenska skolan är alltså bland annat:

- Respekt för människans egenvärde och integritet
- Individens frihet
- Livets okränkbarhet
- Omsorgen om den som har det svårt
- Det personliga ansvaret

Barnkonventionens grundprinciper

Artikel 2: Alla barn har samma rättigheter och lika värde. Ingen får diskrimineras.

Artikel 3: I alla åtgärder som rör barn ska man i första hand beakta vad som bedöms vara barnets bästa.

Artikel 6: Varje barn har rätt att överleva, leva och utvecklas fysiskt, psykiskt, andligt, moraliskt och socialt.

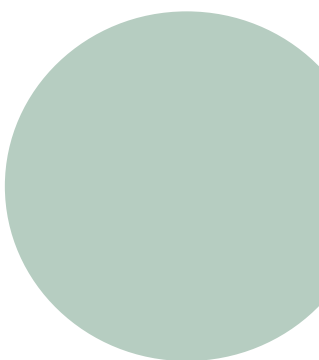
Artikel 12: Barn har rätt att uttrycka sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som berör dem. När åsikterna beaktas ska man ta hänsyn till barnets ålder och mognad.

Foto: JoseASReyes / Adobe Stock

Den statliga värdegrunden

Den statliga värdegrunden består av följande sex principer:

01	Demokratiprincipen	04	Fri åsiktsbildning
02	Legalitetsprincipen	05	Respekt
03	Objektivitetsprincipen	06	Effektivitetsprincipen och serviceskyldigheten
-

Vad innebär den statliga värdegrunden i praktiken?

- Hur kan demokratiprincipen påverka så att alla människor uppnår delaktighet och jämlikhet i samhället och att barns rättigheter tas tillvara?
- Innebär legalitetsprincipen att myndighetsföreskrifter har lika stor betydelse som en lag, grundlag eller som Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna?
- Hur kan objektivitetsprincipen påverka så att personliga intressen och uppfattningar inte påverkar en myndighets bedömning?
- Innebär fri åsiktsbildning att man får säga vad som helst i vilket ämne som helst utan att riskera repressalier eller andra ingrepp i yttrandefriheten?
- Hur kan principen om respekt påverka alla människors lika värde, den enskilda människans frihet och värdighet, rätten till privat- och familjeliv och personlig integritet?
- Innebär effektivitetsprincipen och serviceskyldigheten att man har rätt att få beslut från en myndighet inom en viss tid?

MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER I PRAKTIKEN

På de mänskliga rättigheternas dag, den 10 december 1948, antogs Förenta Nationernas (FN:s) universella deklaration och allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna. Det skedde efter andra världskriget och några av världshistoriens värsta övergrepp mot mänskligheten. Enligt deklarationens inledande stycke är "erkännandet av det inneboende värdet hos alla medlemmar av människosläktet och av deras lika och oförbytliga rättigheter grundvalen för frihet, rättvisa och fred i världen". Nästan alla stater i världen har skrivit under FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna och erkänner att de rättigheter som uttrycks där är ett slags avtal mellan varje enskild stat och invånarna i denna stat. Detta är ett slags "samhällskontrakt", för att staten ska ha rätt att bestämma över sina invånare måste den acceptera invånarnas mänskliga rättigheter. De mänskliga rättigheterna begränsar statens handlingsutrymme.

Det kan ibland vara svårt att se till att stater faktiskt följer FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna eftersom det inte finns någon särskild internationell domstol som ser till att länderna följer dessa.

Året efter FN:s universella deklaration om de mänskliga rättigheterna hade antagits, år 1949, bildades Europarådet, som en mellanstatlig europeisk samarbetsorganisation. Grundvalarna för arbetet skulle vara demokrati och rättsstatlighet och medlemsstaterna skulle i samverkan främja respekten för mänskliga fri-

och rättigheter. Under Europarådets första möte beslutades att en europeisk konvention om mänskliga rättigheter skulle upprättas. Året därpå, år 1950, undertecknades den Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) i Rom.

Den rättsliga kontrollen av att alla länder uppfyllde Europakonventionen, skulle ske genom Europadomstolen och det gavs möjlighet för enskilda att själva föra talan inför domstolen mot en medlemsstat. Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna är det viktigaste och starkaste skyddet för mänskliga fri- och rättigheter i Europa.

Den som har fått sina mänskliga rättigheter kränkta kan klaga till Europadomstolen för att ställa den stat som har åsidosatt de mänskliga rättigheterna till svars. Om Europadomstolen anser att staten brutit mot de mänskliga rättigheterna kan den som klagat få skadestånd (ekonomisk ersättning) som ersättning för att denne har fått sina rättigheter kränkta. Europakonventionen är lag i Sverige sedan 1995. Ingen annan lag får strida mot Europakonventionen och Europakonventionen måste följas av alla myndigheter och deras tjänstemän.

MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER ENLIGT FN:S UNIVERSELLA DEKLARATION

FN:s universella deklaration från 1948 är ett viktigt historiskt dokument och innehåller 30 artiklar som definierar mänskliga fri- och rättigheter.

- Artikel 3 stadgar att envar har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.
- Artikel 4 slår fast att ingen får hållas i slaveri eller trældom.
- Artikel 5 förbjuder tortyr eller grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.
- Artiklarna 8-11 behandlar rätten till hjälp från behörig domstol, skydd mot godtycklig fängsling och landsförvisning och rätt till rättvis rättegång.
- Enligt artikel 14 har var och en rätt att i andra länder söka och åtnjuta fristad från förföljelse och rätt att söka asyl.
- Artikel 18 slår fast rätten till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet.
- Artikel 19 stadgar rätten till åsiktsfrihet och yttrandefrihet.
- Artikel 26 slår fast utbildningsfriheten.

MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER ENLIGT EUROPAKONVENTIONEN

Europakonventionen är ett omfattande rättighetsdokument. Det ursprungliga dokumentet innehåller 14 artiklar där särskilda rättigheter anges. Förutom dessa 14 artiklar finns det rättigheter som tillförts senare i så kallade "tilläggsprotokoll".

Europakonventionens 14 mänskliga rättigheter är:

- Artikel 2 Rätten till liv
- Artikel 3 Förbud mot tortyr
- Artikel 4 Förbud mot slaveri och tvångsarbete
- Artikel 5 Rätt till frihet och säkerhet
- Artikel 6 Rätt till en rättvis rättegång
- Artikel 7 Inget straff utan lag
- Artikel 8 Rätt till skydd för privat- och familjeliv
- Artikel 9 Tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet
- Artikel 10 Yttrandefrihet
- Artikel 11 Mötes- och föreningsfrihet
- Artikel 12 Rätt att ingå äktenskap
- Artikel 13 Rätt till ett effektivt rättsmedel
- Artikel 14 Förbud mot diskriminering

EXEMPEL PÅ MÄNSKLIGA RÄTTIGHETER I PRAKTIKEN

RÄTTEN TILL SKYDD FÖR PRIVATLIV OCH FAMILJELIV

Artikel 8 Europakonventionen

Var och en har rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Offentlig myndighet får inte ingripa i denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till den nationella säkerheten, den allmänna säkerheten eller landets ekonomiska välbefinnande, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter. Rätten till skydd för privatlivet och familjelivet i artikel 8 i Europakonventionen omfattar en mängd olika situationer. För att kunna förstå vilka situationer den omfattar behöver man läsa Europadomstolens domar. Det kan röra allt ifrån situationer där en familj splittrats, eller att polisen gått in i någons hem för att leta

efter något, en husrannsakan. Dessutom kan det röra paparazzis närgående fotografering av kända personer, eller att man registreras eller övervakas av myndigheter.

I vissa fall är dessa saker tillåtna för staten/myndigheter, men i andra fall är de inte tillåtna. Som med de flesta rättigheter måste staten stödja sitt handlande på en lag för att det ska vara tillåtet att begränsa rättigheten. Det måste också vara nödvändigt, exempelvis för att skydda någon annan person, och det måste vara proportionerligt. En husrannsakan kan exempelvis inte göras utan att det finns en tillräcklig grund eller misstanke om brott.

RÄTTSFALL OM SKYDDET FÖR PRIVATLIVET

Övervakningsfallet

Europadomstolen prövade i ett fall om ryska myndigheters registrering av en individ i en databas för övervakning av extremister, var en begränsning av hans rätt till privatliv. Mannen var en aktiv människorättsaktivist och på grund av registreringen gavs polisen möjlighet att övervaka hans resor och stoppa honom och kräva identifiering. Ryska staten menade att detta var nödvändigt för den nationella säkerheten. Europadomstolen menade att samlandet och registreringen av uppgifter om

individer av säkerhetstjänsten var ett intrång i rätten till privatliv. För att göra ett intrång i rätten till privatliv måste vissa krav vara uppfyllda; exempelvis måste det finnas ett tydligt lagstöd och grund för intrånget.

Domstolen tyckte emellertid inte att det fanns något lagstöd för att göra ett sådant intrång eftersom det inte gick att få klarhet varför man registrerades, vem som gav order om registrering, hur länge man registrerades osv.³

RÄTTSFALL OM SKYDDET FÖR FAMILJELIVET

Strand Lobben-fallet

Artikel 8 skyddar rätten till familjeliv. Många mål som Europadomstolen prövat handlar om barn som tvångsomhändertas av sociala myndigheter och exempelvis placeras i andra familjer. En sådan situation var det i ett fall mot Norge. En mammas förmåga att ta hand om sitt barn hade ifrågasatts och barnet omhändertogs inom kort och placerades i stället i ett familjehem.

Ett par år senare ansökte sociala myndigheter om att barnet skulle adopteras av familjehemmet, vilket innebar att mammans juridiska rätt till barnet, den juridiska vårdnaden, skulle upphöra helt. Hon skulle inte ha någon rätt till sitt barn längre. Europadomstolen menade att det skett en begränsning i barnets

och mammans rätt till familjeliv, och frågan var om det var en acceptabel begränsning. Norska staten hänvisade bland annat till att barnet knutit an till familjehemmet och att det skulle ge barnet trygghet.

Europadomstolen menade att adoption bara skulle komma ifråga i väldigt speciella omständigheter och tyckte att det fanns brister i underlaget som myndigheterna hänvisade till när man fattade beslutet. Det var därför inte visat att kraven om att begränsningen bara skulle ske om det var nödvändigt och proportionerligt var uppfyllda.⁴

³ Europadomstolens mål Shimovolos mot Ryssland, mål nr 30194/09, 28 november 2011

⁴ Europadomstolens mål Strand Lobben mot Norge, mål nr 37283/13, 10 september 2019

TANKEFRIHET, SAMVETSFRIHET OCH RELIGIONSFRIHET

Artikel 9 Europakonventionen

Var och en har rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet; denna rätt innefattar frihet att byta religion eller tro och frihet att ensam eller i gemenskap med andra, offentligt eller enskilt, utöva sin religion eller tro genom gudstjänst, undervisning, sedvänjor och ritualer.

Friheten att utöva sin religion eller tro får endast underkastas sådana begränsningar som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den allmänna säkerheten, till skydd för allmän ordning, hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter. Artikel 9 innehåller tre olika rättigheter som har mycket gemensamt. Rätten att få tänka, tycka

och tro som man vill är oerhört viktiga för ett demokratiskt samhälle. Religionsfriheten som kommer till uttryck i artikeln innebär dels en rättighet att tro på en religion utan att staten lägger sig i vad man tror på, dels en rätt att inte ha en viss tro eller religion.

Den som tillhör en religion har inte bara rätt att tro på sin religion utan har även rätt att utöva sin tro på olika sätt, själv eller med andra som har samma tro. Den innebär också att man har rätt att byta religion. Religionsfriheten får inte begränsas, men däremot kan vissa uttryck för religion begränsas under vissa omständigheter.

RÄTTSFALL OM RELIGIONSFRIHET

I ett fall från Europadomstolen som rörde religionsfrihet var det fråga om flera personer som på olika sätt utövat sin religionsfrihet enligt artikel 9 i Europakonventionen.

Domstolen kom fram till olika slutsatser och vi ska titta på ett par av dessa fall.⁵

Foto: Springtime78 / Adobe Stock

⁵ Europadomstolens mål Eweida med flera mot Storbritannien, (48420/10, 59842/10, 51671/10 och 36516/10), 15 jan 2013

FALLET EWEIDA

En kvinna, vid namn Eweida, som var kristen, bar alltid ett halsband med ett kristet kors runt halsen, även på jobbet. Företaget hon arbetade på, ett flygbolag, bestämde plötsligt att ingen som jobbade på företaget fick bära ett kors runt halsen när de arbetade och mötte företags kunder. De tyckte inte att det var bra för företags anseende att anställdas religion kopplades till företags "image". För Eweida var det emellertid väldigt viktigt att alltid bära korset runt halsen och hon vägrade att ta av sig eller dölja det när hon arbetade. Även om inte korshalsband är något som man måste ha för att uppfylla den kristna tron, var det nära kopplat till hennes tro och ett sätt för henne att uttrycka tron.

Europadomstolen ansåg i det fallet att det var viktigare att skydda hennes rätt att visa sin tro än företags rätt att styra sitt anseende, sin "image". Europadomstolen uttryckte att i ett hälsosamt demokratiskt land, måste man tåla att människor tycker olika och har olika religioner. Domstolen tyckte därför inte att Storbritannien hade skyddat Eweidas rätt till religionsfrihet.

FALLET CHAPLIN

Samtidigt, i samma mål, var det en annan kvinna, Chaplin, som också ville bära ett halsband med ett kors runt halsen. Hon hade burit halsbandet sedan konfirmationen och hela sitt liv därefter, och uttryckte sin tro på det sättet. Hon arbetade på ett sjukhus och tog hand om äldre sjuka patienter. Eftersom sjukhuset behövde tänka på patienternas hälsa och säkerhet, och smycken kan hamna i sår och sprida bakterier, patienter kan fasta i halsbandet, och det på andra sätt kan vara en risk i arbetet, krävde sjukhuset att hon skulle ta av halsbandet.

Europadomstolen tyckte att Chaplins rätt att bära halsbandet och uttrycka sin tro var väldigt viktig, men tyckte att patienternas hälsa och säkerhet, vägde över och var ännu viktigare i det här fallet. Därför tyckte inte domstolen att staten gjort fel när man inte skyddat hennes rätt att ha halsbandet på jobbet.

BURKA-FALLET

Domstolen har även prövat andra fall om religionsfrihet där man tycker att staten haft rätt att begränsa personers rätt att ha vissa kläder på allmän plats, eftersom det funnits rimliga skäl för denna begränsning. En fransk kvinna önskade exempelvis bära heltäckande muslimsk klädsel, s.k. niqab och burka. Även ansiktet täcks av en sådan klädsel. Samtidigt hade Frankrike infört en lag som innebar att det var förbjudet att bära en sådan heltäckande klädsel på en allmän plats.

Frankrike menade att lagen bland annat tillkommit för på grund av säkerheten och för att kunna identifiera människor på allmänna platser och förhindra identitetsbedrägerier. Frankrike menade också att det var för att skydda jämlikhet mellan könen, människovärdet och att det förhindrade social kontakt i samhället när man inte kunde se någons ansikte. Europadomstolen tyckte inte några andra skäl, än det sista skälet, var tillräckligt för att begränsa religionsfriheten och tyckte att Frankrikes begränsning av religionsfriheten var tillåten.⁶

Fall om förbud mot huvudduk i förskolor

Den svenska högsta förvaltningsdomstolen prövade i ett mål om ett förbud mot muslimska huvuddukar i kommunens förskolor och grundskolor båda för elever och personal, var olagligt. Domstolen konstaterade att frågan berörde religionsfriheten i den svenska grundlagen (regeringsformen) och Europakonventionen artikel 9, men att denna rättighet inte får begränsas. Därför prövade man även fallet mot rätten till

yttrandefrihet (se nedan) i svensk grundlag och Europakonventionen. Domstolen menade att även bärande av vissa klädesplagg som symboliserar en viss kultur eller religion kan vara ett yttrande. Domstolen menade att det inte fanns något stöd i lag eller rätt att begränsa yttrandefriheten.⁷

⁶ Europadomstolens mål S.A.S mot Frankrike, mål nr 43835/11

⁷ Högsta förvaltningsdomstolen HFD 2022 ref 51

RÄTTSFALL OM SAMVETSFRIHET

SAMVETSFRIHET FRÅN MILITÄRTJÄNSTGÖRING - EN ARMENISK MAN SOM PÅ GRUND AV SIN RELIGION INTE VILLE UTFÖRA MILITÄRTJÄNSTGÖRING I HANS HEMLAND ARMENIEN BLEV ARRES-TERAD OCH STRAFFAD FÖR DETTA.

Militärtjänstgöring är inte frivillig i många länder, men det flesta länder har en möjlighet till alternativ vapenfri tjänstgöring under vissa omständigheter.

Det var inte möjligt i Armenien vid den här tidpunkten och mannen vägrades därför att få göra vapenfri tjänst. Han hänvisade till att det stred mot hans innersta övertygelser och hans samvete att bära och använda vapen som ett Jehovas vittne.

Han menade att Armenien kränkt hans rätt till samvetsfrihet enligt artikel 9 i Europakonventionen. Europadomstolen höll med mannen; domstolen ansåg att det är väldigt viktigt att de europeiska medlemsstaterna inser att det som i förlängningen står på spel är möjligheten för enskilda att ha olika religioner, vilket är grundläggande i skapandet och upprätthållandet av ett demokratiskt samhälle.

De flesta länder i Europa hade vid den här tiden en möjlighet till alternativ militärtjänstgöring. Då blev utrymmet för Armenien att inte ge samma möjlighet mindre, ansåg domstolen. Armeniens lagar gjorde att den enda möjligheten som mannen hade för att fortsätta följa sina djupa trosövertygelser, var att vägra tjänstgöring helt och hållet och ta sitt straff. Detta tyckte inte domstolen var nödvändigt och proportionerligt sätt att behandla honom, eftersom det fanns en möjlighet för stater att ha en rätt till vapenfri tjänstgöring.⁸

⁸ Europadomstolens mål Bayatyan mot Armenien, Grand Chamber, (23459/03), 7 juli 2011.

YTTRANDEFRIHET

I EN DEMOKRATI ANSES RÄTTEN ATT FÅ YTTRA SIG OCH SÄGA VAD MAN TYCKER OCH TÄNKER, EN VÄLDIGT VIKTIG RÄTTIGHET. OM MAN INTE TILLÅTS HA EN ÅSIKT OCH YTTRA DEN PÅ OLIKA SÄTT, I SKRIFT ELLER MUNTligt, SÅ BEGRÄNSAS DEMOKRATIN.

Ofta begränsas yttrandefriheten och åsiktsfriheten i diktaturer och invånarna tillåts bara säga och uttrycka sådant som passar diktaturens politik eller diktatorn. Men även i en demokrati kan man behöva begränsa yttrandefriheten på olika sätt.

Exempelvis är det inte tillåtet att genom ord eller skrift hetsa andra att begå brott mot exempelvis en viss folkgrupp. Då kan man dömas för brottet "hets mot folkgrupp". Det är inte heller tillåtet att sprida falska uppgifter om någon annan. Då kan man dömas för brottet "förtal" enligt den svenska brottsbalken. Det är dock viktigt att man inte begränsar yttranden och åsikter bara för att de är allmänt impopulära eller stötande.

I Sverige skyddas yttrandefriheten på olika sätt genom våra grundlagar, regeringsformen, yttrandefrihetsgrundlagen och tryckfrihetsförordningen.

”

”Var och en har rätt till yttrandefrihet och åsiktsfrihet samt frihet att ta emot och sprida uppgifter och tankar utan offentlig myndighets inblandning...”

”Eftersom utövandet av de nämnda friheterna medför ansvar och skyldigheter, får det underkastas sådana formföreskrifter, villkor, inskränkningar eller straffpåföljder som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den nationella säkerheten, till förebyggande av allmän ordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral, till skydd för annans goda namn och rykte eller rättigheter, för att förhindra att förtroliga underrättelser sprids eller för att upprätthålla domstolarnas auktoritet och opartiskhet.”

”

RÄTTSFALL OM YTTRANDEFRIHET

FALLET ÅKE GREEN

I början av 2000-talet kom en svensk pingstpastor att åtalas för hatbrottet hets mot folkgrupp, eftersom han under en söndagspredikan ansågs ha predikat nedsättande och kränkande om homosexuella. Han åtalades för brottet, och fälldes av de första instanserna, tingsrätten och hovrätten. Högsta domstolen, som är den slutliga domstolen som kunde pröva fallet i Sverige, tyckte att hans uttalanden var kränkande mot homosexuella, men att om han skulle bli dömd för hatbrott i Sverige, skulle detta begränsa hans yttrandefrihet, i strid med artikel 10, Europakonventionen. Pastorn friades därför för hatbrottet.⁹

FLYGBLADSFALLET

Samma domstol, Högsta domstolen, kom emellertid fram till motsatt slutsats ett år senare i det s.k. Flygblads-fallet.¹⁰ I det fallet hade nazister placerat ut 100-tals flygblad med texter som var nedsättande mot homosexuella på elevernas skåp. Syftet sa de, var att skapa debatt i frågan, mellan elever och lärare. Det som skiljde detta fall från pastorn Åke Greens fall, var att de spred budskapet på en skola som de inte egentligen hade tillträde till, och eleverna hade inte kunnat ta ställning till om de ville ta emot budskapet eller inte. Det ansågs vara onödigt nedsättande texter om homosexuella och att detta inte var nödvändigt för att initiera den påstådda debatten. Domstolen jämförde med pastorn som predikade i hans egen kyrka och utgick från bibeltexter. Därför fälldes nazisterna för hatbrottet.

⁹ Högsta domstolens mål NJA 2005 s. 805

¹⁰ Högsta domstolens mål NJA 2006 s 467

LÄRARFALLET

I ett fall från Europadomstolen ansågs Tyskland ha begränsat en kvinnlig lärares rätt till yttrandefrihet när hon avskedats på grund av att hon tillhörde och verkade för ett politiskt parti, kommunistpartiet. Tyskland hade en lag som innebar att man som offentligt anställd inte fick tillhöra grupper vars mål var att skada landets grundläggande demokratiska system i konstitutionen, dvs grundlagen. Europadomstolen ansåg dock inte att det var visat att hennes politiska övertygelser påverkade hennes arbete och att hon varit illojal. Tyskland ansågs därför, genom att inte skydda henne från avskedande som lärare, ha begränsat hennes åsikts- och yttrandefrihet enligt artikel 10 i Europakonventionen på ett otillåtet sätt.¹¹

POLISFALLET

Arbetsdomstolen prövade vid ett tillfälle en polismans rätt att blogga om polisyrket på sin fritid. Polismannen hade börjat blogga om diverse allmänna frågor som kom i beröring med polisyrket under en tid då han arbetade utomlands, och fortsatte blogga när han kom hem till Sverige och jobbade hos Polismyndigheten. Arbetsgivaren, Polismyndigheten, avskedade honom från arbetet för att han ansågs bryta mot tystnadsplikten han hade i jobbet. Arbetsdomstolen höll inte med och med hänvisning till polisens grundlagsskyddade rätt till yttrandefrihet, förklarade den att uppsägningen var ogiltig.¹²

¹¹ Europadomstolens mål Vogt mot Tyskland, Grand Chamber, (17851/91), 26 september 1995.

¹² Arbetsdomstolens dom AD 2011 nr 74, 7 september 2011.

MÖTES OCH FÖRENINGSFRIHETEN

Europakonventionen artikel 11

Var och en har rätt till frihet att delta i fredliga sammankomster samt till föreningsfrihet, inbegripet rätten att bilda och ansluta sig till fackföreningar för att skydda sina intressen.

Utövandet av dessa rättigheter får inte underkastas andra inskränkningar än sådana som är föreskrivna i lag och som i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till den nationella säkerheten eller den allmänna säkerheten, till förebyggande av oordning eller brott, till skydd för hälsa eller moral eller till skydd för andra personers fri- och rättigheter.

Denna artikel hindrar inte att det för medlemmar av de väpnade styrkorna, polisen eller den statliga förvaltningen görs lagliga

inskränkningar i utövandet av de nämnda rättigheterna.

Man brukar säga att mötes- och föreningsfriheten är nära släkt med yttrandefriheten (se ovan). Mötesfrihet är till för att skydda rätten att ha fredliga sammankomster och exempelvis demonstrera, vilket också hänger ihop med att man vill visa sina åsikter och yttra dem offentligt. Föreningsfrihet innebär exempelvis att man har rätt att tillsammans med andra bilda politiska partier eller andra föreningar med ideologiska inriktningar av olika slag. Skyddet innebär också att man inte får straffa någon som exempelvis är med i ett politiskt parti eller demonstrerat.

FALL SOM RÖR MÖTES- OCH FÖRENINGSFRIHETEN

DEMONSTRATIONS-FALLET

Europadomstolen har prövat ett fall där en förening med österrikiska läkare demonstrerade mot abort. Demonstrationen hade störts av meningsmotståndare som hade anordnat en motdemonstration som störde den första demonstrationen allvarligt. Frågan var om den österrikiska polisen gjort tillräckligt för att skydda den fredliga demonstrationen.

Europadomstolen menade att det är viktigt att staterna aktivt skyddar fredliga demonstrationer och ser till så att människor inte hindras från att ge uttryck för sina åsikter. Det kan emellertid inte garanteras att aldrig något händer ändå. I detta fall ansåg Europadomstolen att polisen gjort vad som varit rimligt för att skydda den fredliga demonstrationen och Österrike ansågs därför ha uppfyllt sin plikt att aktivt skydda mötesfriheten enligt artikel 11.¹³

¹³ Europadomstolens mål "Ärzte für das Leben" mot Österrike, (10126/82), 21 juni 1988.

KLIMATAKTIVIST-FALLET

I ett svenskt fall som rörde demonstrationsfrihet hade personer blockerat en stor motorväg, E4 i Stockholm, för att protestera mot klimatkrisen. Personerna satte sig på vägbanans fyra körfält med en banderoll och några limmade fast sig på vägen. Detta ledde till trafikstockningar och att bland annat ambulanser hade svårt att ta sig fram. Demonstranterna menade att deras handlingar omfattades av demonstrationsfriheten och att de agerade av nöd på grund av klimatkrisen. Men domstolen ansåg att även om det pågår en klimatkris, kunde de inte anses befinna sig i någon nödsituation. Vid avvägningen mellan demonstrationsfriheten och det allmänna intresset att förhindra allvarliga trafikstörningar ansåg den svenska domstolen att en begränsning av personernas demonstrationsfrihet hade varit proportionerlig och var acceptabel.¹⁴

FALL GÄLLANDE FÖRBUD AV POLITISKT PARTI

Turkiet hade förbjudit ett politiskt parti som krävde kurdernas (en folkgrupp i bland annat Turkiet) självständighet, och krävt att partiet upplöstes.

Europadomstolen ansåg att de turkiska myndigheternas agerande var ett otillåtet intrång i föreningsfriheten enligt artikel 11, Europakonventionen, eftersom det inte rörde sig om ett parti som arbetade för självständighet till denna folkgrupp, vilket inte var i strid med demokratiska principer eller innebar att de förespråkade våld eller terrorism. Hade det varit så hade intrånget varit acceptabelt troligen, men nu tyckte inte domstolen att Turkiet hade agerat rätt.¹⁵

Foto: Emiliu / Adobe Stock

¹⁴ Solna Tingsrätt, i mål nr B 7513-22, 24 oktober 2022, överklagat och mål pågår vid publikation i Svea hovrätt, mål nr B 13007-22.

¹⁵ Europadomstolens mål ÖZDEP mot Turkiet, (23885/94), 8 december 1999.

RÄTTEN TILL UTBILDNING OCH UNDERVISNING

Artikel 2 i tilläggsprotokoll 1 till Europakonventionen

Ingen få förvägras rätten till undervisning.

Vid utövandet av den verksamhet som staten kan ta på sig i fråga om utbildning och undervisning skall staten respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn sådan utbildning och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse.

Artikeln betyder att varje person har rätt att skaffa sig en utbildning. I Sverige har vi gratis utbildning för alla barn och det finns även möjlighet att studera gratis som vuxen. Staten tillhandahåller de resurser som krävs för att göra detta möjligt. Skolan är skyldig att i utbildningen respektera föräldrarnas övertygelser, det kan vara filosofiska eller religiösa övertygelser. När Europakonventionen infördes som svensk lag år 1995 behövde Sverige tillåta skolor med viss konfessionell inriktning, exempelvis kristna eller muslimska skolor, för att uppfylla Europakonventionen.

INDOKTRINERING

När skolan överför värderingar till eleverna kan det enligt Europadomstolen innebära indoktrinering. Detta är inte detsamma som när läraren överför kunskap till eleverna. Skolan får enligt Europadomstolen inte ägna sig åt ensidig indoktrinering av elever på ett sätt som inte respekterar föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelser. Staten är ansvarig att se till att inte skolor indoktrinerar barn att tycka och tänka på ett visst sätt, i strid med föräldrars övertygelser, utan skolan ska på ett så neutralt sätt som möjligt överföra kunskaper. I vissa fall kan föräldrarnas önskemål om att barn inte ska vara med under viss undervisning, respekteras. I Sverige är denna möjlighet väldigt begränsad.

KRUCIFIXFALLET

I ett fall som kallas "krucifixfallet", prövade Europadomstolen frågan om krucifix (kristet kors) på väggarna i klassrum i statliga skolor i Italien kunde vara religiös indoktrinering och strida mot Europakonventionen. Den italienska medborgaren Soile Lautsi klagade på Italien och menade att krucifixen i klassrummen i skolorna stred mot hennes rätt att ge sina barn en sekulär uppfostran. Domstolen hävdade vikten av att respektera medlemsstaternas kultur och traditioner i varje enskilt land och att det inte är fel. Europadomstolen underströk att sekularism också är en "filosofisk övertygelse", det vill säga en "tro", och inte heller sekularism är egentligen "neutral". Europadomstolen slog också fast att staten när utbildningen utformas, måste göra detta på ett objektivt, kritiskt och pluralistiskt sätt och att det inte är tillåtet att indoktrinera barn på ett sätt som inte respekterar föräldrars religiösa och filosofiska övertygelse.¹⁶

¹⁶ Europadomstolens mål Lautsi m fl mot Italien, Grand Chamber, (30814/06), 18 mars 2011

Foto: Roman Bodnarchuk / Adobe Stock

BARNKONVENTIONEN

”Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter” eller ”Barnkonventionen” som den ofta kallas är en internationell överenskommelse som Sverige undertecknade år 1989. År 2020 blev barnkonventionen gällande som lag i Sverige. Myndigheter i Sverige är skyldiga att följa Barnkonventionen.

Barnkonventionen är ett dokument som innehåller rättigheter som är unika för barn. Ett barn är en människa under 18 år enligt den första artikeln i barnkonventionen. Den som inte är ett barn kan alltså inte få några rättigheter genom barnkonventionen.

Vissa av de rättigheter som ges i Europakonventionen finns även i Barnkonventionen. Barns rätt till liv enligt artikel 6, barns rätt till yttrandefrihet enligt artikel 13 och barns rätt till religions-, samvets- och tankefrihet enligt artikel 14 i barnkonventionen är exempel på rättigheter som finns i både Barnkonventionen och Europakonventionen.

Artikel 3 i Barnkonventionen om barnets bästa Den kanske mest kända artikeln i barnkonventionen är artikel 3 som bland annat säger att ”Vid alla åtgärder som rör barn (...) ska i första hand beaktas vad som bedöms vara

barnets bästa”. Detta betyder att alla beslut som rör barn ska i första hand ha barnets bästa i centrum. Exempelvis om en kommun behöver göra nedskärningar och vill stänga ned en skolverksamhet så ska kommunen först och främst titta på vad som är barnets bästa, att stänga ned skolan eller att göra nedskärningar på annat håll.

Artikel 12 i Barnkonventionen om barnets inflytande i beslut som rör barnet Artikel 12 säger att barns åsikter ska tillmätas betydelse i frågor om barnet. Man ska dock utgå från hur moget barnet är, ju äldre och mognare barnet är, desto större betydelse ska man tillmäta barnets egna åsikter vid beslutet. Det kan exempelvis handla om en situation där två föräldrar inte längre lever tillsammans och domstolen ska besluta om vårdnad av barnet, alltså hos vilken av föräldrarna barnet ska bo hos. Barnet ska alltid få ge uttryck för sin vilja och åsikt, och om barnet är tillräckligt gammalt kan barnets vilja och åsikter väga tungt vid beslutet.

RÄTTSFALL DÄR BARNKONVENTIONENS RÄTTIGHETER HAR PRÖVATS

Barn och migration

Migrationsöverdomstolen är den högsta domstolen som bland annat prövar fall som rör personer som vill bosätta sig i Sverige av olika skäl; det kan vara att de behöver skydd i Sverige eller andra skäl. I ett fall prövade man om ett barn hade rätt att stanna i Sverige, för att det var just ett barn. Barnkonventionen hade då precis blivit svensk lag och därför tillämpade domstolen den nya lagen och bedömde att ett 14-årigt barn, fött och uppvuxet i Sverige, skulle få bo i Sverige, få ett uppehållstillstånd, eftersom en utvisning ur landet ansågs strida mot Barnkonventionen. I fallet fanns det exceptionella omständigheterna och en mycket stark anknytning till Sverige och domstolen tyckte inte att det var proportionerligt att utvisa barnet under just dessa omständigheter.¹⁷

Samma domstol har också ansett att Migrationsdomstolen, som är den näst högsta domstolen som prövar sådana fall, inte varit tillräckligt noggrann att pröva vad som skulle vara barnets bästa och hur barnet skulle påverkas, när den beslutade att utvisa barnets mamma ur Sverige.¹⁸

Justitieombudsmannen (JO) är både en person och en myndighet som jobbar med att granska att myndigheter gör rätt och följer lagar. JO har prövat fall där barn inte kunnat träffa sin förälder i fängelset, eftersom fängelsets besökstider var under barnets skoltid när barnet har skolplikt. Det ledde till att barnet inte kunde träffa sin förälder eller träffa föräldern väldigt sällan. JO har i två fall ansett att myndigheten som tar hand om personer som dömts för brott, Kriminalvården, haft besökstider som inte varit förenliga med Barnkonventionen, eftersom de inte var anpassade för barn.¹⁹

¹⁷ Migrationsöverdomstolens vägledande dom MIG 2020:24.

¹⁸ Migrationsöverdomstolens vägledande dom MIG 2020:24.

¹⁹ Se JO-beslut den 14 april 2023 (dnr 7823-2022) samt JO-beslut den 12 september 2023 (dnr 3884-2022)

KONVENTIONEN OM MEDBORGERLIGA OCH POLITISKA RÄTTIGHETER

FN:s internationella konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (IKMPR) är underskriven av de flesta av världens stater och innehåller bestämmelser som sträcker sig längre än de mänskliga rättigheterna. De rättigheter som ges genom IKMPR finns i artiklarna 6-27. Vissa av dessa är utformade i enlighet med den allmänna deklarationen om de mänskliga rättigheterna och liknar därför mycket de rättigheter som framgår av Europakonventionen. Exempelvis regleras bland annat rätten till liv, frihet, förbud mot tortyr och slaveri och åsiktsfrihet. Det finns även krav att konventionsstaterna ska förbjuda krigspropaganda samt uppvigling till våld, osämja eller diskriminering.²⁰ Envars rätt att engagera sig politiskt och att rösta skyddas också.²¹

Hur kan man utkräva sina mänskliga rättigheter?

Domstolsprocess

I alla rättsprocesser i Sverige finns det möjlighet att hänvisa till mänskliga rättigheter som berörs i det ärende som prövas. Svenska domstolar ska tillämpa Europakonventionen och barnkonventionen som svensk lag och övriga konventioner är vägledande eftersom den svenska staten lovat att följa dessa.

Justitiekanslern

Den som har fått sina rättigheter kränkta kan även ta sitt ärende till Justitiekanslern som är statens högste ombudsman. Man kan förenklat säga att Justitiekanslern är statens egen försvarsadvokat.²² Om någon av statens myndigheter blir stämde i domstol, så är det Justitiekanslern som företräder staten. Justitiekanslern är själv en myndighet med många medarbetare. Justitiekanslern är även en person och denna person är chef på myndigheten med samma namn. Justitiekanslern arbetar under regeringen och ser till att de statliga myndigheterna följer lagen, och då bland annat Europakonventionen och barnkonventionen.

²⁰ IKMPR artikel 20.

²¹ IKMPR artikel 25.

²² I Förordning (1975:1345) med instruktion för Justitiekanslern förklaras de arbetsuppgifter och uppdrag Justitiekanslern har.

Justitiekanslern tar emot klagomål angående kränkningar av alla de mänskliga rättigheterna och även andra överträdelser som staten kan ha gjort sig skyldig till. När ett klagomål kommer in till Justitiekanslern kan Justitiekanslern själv bestämma att en myndighet har behandlat en person eller företag fel, exempelvis genom att myndigheten har kränkt någons mänskliga rättigheter och då bestämma att ett skadestånd ska betalas ut.

Europadomstolen

En person som anser att den fått sina mänskliga rättigheter kränkta kan, som nämnts tidigare, ta sitt ärende till Europadomstolen i Strasbourg, Frankrike. Det finns även andra möjligheter att få sin sak prövad. Europadomstolen tar nämligen inte upp ärenden om inte man redan försökt få upprättelse på alla de olika sätt som finns i Sverige.²³ Europadomstolen finns där som ett sista skyddsnät men i första hand ska den svenska staten själv utreda och kompensera brott mot de mänskliga rättigheterna.

Foto: Rawf / Adobe Stock

²³ I artikel 35 i Europakonventionen sägs det att ett mål inte får tas upp förens "alla nationella rättsmedel har uttömts".

FN:s kommitté mot tortyr

Sverige har skrivit under FN:s konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning eller "tortyrkonventionen" som den ibland brukar kallas. Konventionen innehåller förbud för stater att tortera människor eller behandla eller bestraffa dem på ett inhumant sätt. Det finns inga undantag till detta förbud. Varje stat ska också skydda människorna som bor där från att utsättas av andra privatpersoner, eller ge dem upprättelse om så händer. Tortyrkonventionen förbjuder även staterna från att använda sig av information den fått reda på till följd av tortyr som bevisning i en rättegång. Tortyrkonventionen förbjuder även stater från att utsätta människor för omänsklig, grym eller förnedrande behandling eller bestraffning (artikel 16 i tortyrkonventionen).

För att säkerställa att staterna följer de åtaganden som finns i tortyrkonventionen säger även tortyrkonventionen att det ska finnas en "kommitté mot tortyr" (se artikel 17 i tortyrkonventionen). Varje stat som har skrivit under tortyrkonventionen måste ge en rapport till tortyrkommittén var fjärde år, där den beskriver hur den har arbetat för att leva upp till de krav som finns i tortyrkonventionen. Även andra organisationer, som Röda korset kan rapportera hur de anser att staten uppfyller kraven i konventionen.

Enskilda individer som upplevt tortyr eller annan omänsklig, grym eller förnedrande behandling kan klaga till Kommittén mot tortyr, som då har rätt att utreda huruvida staten har begått de övergrepp som den anklagas för (artikel 22 i tortyrkonventionen).

FN:s kommitté för mänskliga rättigheter

För att upprätthålla de rättigheter som framgår av IKMPR finns kommittén för mänskliga rättigheter, denna kommitté har till uppgift att övervaka att konventionen efterlevs. Liknande reglerna om tortyrkommittén finns det en skyldighet för konventionsstaterna att rapportera sitt arbete med rättigheter enligt IKMPR. Andra organisationer kan också rapportera hur de anser att konventionsstaten lever upp till sina åtaganden i konventionen. Individer och organisationer kan klaga till kommittén mot en stat som inte lever upp till sina förpliktelser enligt konventionen.

OMBUDSMÄN

Det finns också möjlighet att vända sig till olika ombudsmän som ska tillvarata vissa rättigheter:

Justitieombudsmannen

Justitieombudsmannen (JO), eller Riksdagens ombudsmän som är det officiella namnet, granskar att myndigheterna arbetar enligt de lagar och regler som styr deras arbete – särskilt sådana lagar som berör enskildas rättigheter och skyldigheter i förhållande till det allmänna.

Ombudsmännen granskar genom att:

- **pröva och utreda klagomål från allmänheten,**
- **göra inspektioner hos myndigheter,**
- **genomföra utredningar på eget initiativ.**

Barn- och elevombudet

Barn- och elevombudet (BEO) bevakar barns och elevers rättigheter och utreder uppgifter om kränkningar i skolan. BEO kan även kräva skadestånd för barn och elever som varit utsatta för kränkningar och mobbning. En annan viktig uppgift är att informera om skollagens bestämmelser om nolltolerans mot kränkningar och mobbning. BEO finns på Skolinspektionen.

Diskrimineringsombudsmannen

Till Diskrimineringsombudsmannen (DO) kan du anmäla om du blivit diskriminerad till exempel när du söker jobb eller bostad, handlar eller går till läkaren. Du kan också anmäla en arbetsgivare om du blivit missgynnad när du är föräldraledig.

Barnombudsmannen

Barnombudsmannen (BO) har i uppgift att ge generellt stöd kring barnkonventionen och metoder när det gäller prövning av barnets bästa. BO har i uppdrag av regeringen att stödja särskilt berörda myndigheter, kommuner, landsting och regioner i dessa frågor. BO har i sitt arbete med Barnrätt i praktiken samlat kunskap om barnkonventionen och hur den kan genomföras. På BO:s webbplats finns verktyg i form av en webbutbildning och annat stödmaterial speciellt riktat till berörda myndigheter, kommuner, landsting och regioner. Det finns även information som vänder sig direkt till barn.

DISKRIMINERING I PRAKTIKEN

Diskriminering innebär att en person blir missgynnad eller kränkt och det har samband med en diskrimineringsgrund som finns i diskrimineringslagen eller i Europakonventionen. Bristande tillgänglighet för människor med funktionsnedsättningar och sexuella trakasserier är också diskriminering.

Att diskriminera betyder att man särbehandlar människor, det vill säga behandlar människor i liknande eller samma situationer på olika sätt. En förälder som ger veckopeng åt sina egna barn men inte andras barn särbehandlar sina egna barn till skillnad från barn som inte är deras. Det är nog få människor som skulle säga att det är fel av en förälder att göra skillnad på barn som är dennes och barn som inte är dennes, föräldern har ju ett särskilt ansvar för sitt egna barn på ett sätt som den inte har ansvar för andras barn. Det finns alltså en saklig anledning till att en förälder inte bara får utan även förväntas särbehandla sina egna barn.

Men att behandla personer i liknande eller samma situation olika, utan en saklig och rimlig anledning till detta, innebär diskriminering och en kränkning mot den som blir missgynnad.²⁴

För att en särbehandling inte ska innebära olaglig diskriminering och en kränkning av Europakonventionen måste särbehandlingen även vara proportionerlig. Detta innebär att förutom att det måste finnas en saklig

och rimlig anledning att särbehandla, får särbehandlingen inte vara alltför långtgående.

Artikel 14 i Europakonventionen

Åtnjutandet av de fri- och rättigheter som anges i denna konvention skall säkerställas utan diskriminering på någon grund såsom kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åsikt, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

Europakonventionens artikel 14 förbjuder att människor i liknande eller samma situation, behandlas olika. De mänskliga rättigheterna innehas av varje människa just i egenskap av att denne är människa. Det spelar alltså inte någon roll vilken bakgrund en person har; alla har rätt till de mänskliga rättigheterna. En stat får därför inte begränsa möjligheten att åtnjuta de mänskliga rättigheterna bara på grund av att en person exempelvis har ett visst kön, hudfärg eller tillhörighet till en nationell minoritet. De mänskliga rättigheterna är just det, mänskliga rättigheter.

²⁴ Se målet Willis mot de förenade konungadömena,(36042/97) § 48 där det förklaras att det är diskriminering "of persons in relevantly similar situations, without an objective and reasonable justification" som är förbjuden enligt Europakonventionen.

Enligt Europakonventionen ska alltså åtnjutandet av de mänskliga fri- och rättigheterna säkerställas utan diskriminering på någon grund såsom:

- **Kön**
- **Ras**
- **Hudfärg**
- **Språk**
- **Religion**
- **Politisk eller annan åsikt**
- **Nationellt eller socialt ursprung**
- **Tillhörighet till nationell minoritet**
- **Förmögenhet, börd eller ställning i övrigt**

Direkt och indirekt diskriminering

Man kan dela upp begreppet "diskriminering" i vad som brukar kallas "direkt" och "indirekt" diskriminering. Direkt diskriminering föreligger om man behandlar två olika personer olika även fast de är i jämförbara situationer. Man behandlar dem olika på grund av en icke-relevant faktor såsom exempelvis funktionsnedsättning.

Exempel: två personer söker samma jobb, de har samma utbildning, liknande arbetslivserfarenhet och är båda lämpliga i övrigt. Den ena har en samisk etnicitet. Arbetsgivaren väljer att anlita den av sökarna som inte är same på grund av att den inte är same. Detta utgör en direkt diskriminering.

Indirekt diskriminering är när en regel används, som verkar neutral i sin utformning, men som till stor del leder till att en särskild grupp träffas av regeln och behandlas annorlunda.

Exempel: För att få ett visst jobb ställer en arbetsgivare krav på att den sökande till jobbet måste vara en viss längd. Majoriteten av kvinnor når inte upp till den längden. Då kan det utgöra en indirekt diskriminering.

I vissa fall är indirekt diskriminering tillåten, om det krav som arbetsgivaren ställer är nödvändigt för att kunna utföra arbetet exempelvis.

Foto: Liderina / Adobe Stock

FALL SOM RÖR DISKRIMINERING

Diskriminering på grund av kön

VAPENFALLET

Europadomstolen har prövat frågan om diskriminering på grund av kön i många fall. Ett fall rörde en kvinna som sökt ett statligt jobb som säkerhetsvakt på en myndighet i Turkiet. Hon fick inte jobbet eftersom hon var kvinna och man ansåg att arbetet var farligt och krävde användande av vapen. Europadomstolen konstaterade att det visserligen kan finnas acceptabla skäl att uppställa villkor och krav för ett arbete, men i det här fallet ansåg domstolen att den turkiska staten inte kunnat ange några rimliga skäl till varför en kvinna inte skulle kunna uppfylla de här kraven. På grund av detta ansåg Europadomstolen att Turkiet gjort sig skyldigt till otillåten diskriminering på grund av kön.²⁵

PAPPALEDIGHETSFALET

Ett annat fall rörde en man som var ensam vårdnadshavare till tre barn och jobbade i den ryska militären. Han ansökte om tre års föräldraledighet för att kunna ta hand om sina barn, vilket han nekades, för att han inte var kvinna och mor till barnen. Han fick endast tre månaders föräldraledighet. Europadomstolen tyckte inte att det fanns tillräckliga skäl för att göra skillnad på kvinnor och män och ansåg att pappan diskriminerats på grund av sitt kön. Även om just jobb inom militären av säkerhetsskäl kan innebära särskilda hinder för föräldraledighet så gällde det inte för pappans tjänst, eftersom han ganska enkelt kunde ersättas av någon annan på jobbet. Det var inte heller rimligt att i detta fall göra skillnad på kvinnor och män.²⁶

²⁵ Europadomstolens mål Emel Boyraz mot Turkiet (61960/08), 2 mars 2015.

²⁶ Europadomstolens mål Konstantin Markin mot Ryssland, Grand Chamber, (30078/06), 22 mars 2012.

NAMNFALLET

I Spanien fanns en lag som innebar att när ett barn föds och föräldrarna inte kommer överens om vad barnet ska heta i efternamn, så får barnet båda föräldrarnas efternamn där faderns efternamn sätts framför moderns. Det fanns inte någon möjlighet för tjänstemannen som registrerar namnen på nyfödda att beakta någon annan omständighet. Mamman i detta fall ansökte om att efternamnen på hennes dotter skulle byta plats så att hennes efternamn kom före faderns. Denna ansökan avslogs. Europadomstolen ansåg att mamman blivit diskriminerad i ett myndighetsbeslut enbart på grund av att hon var kvinna. Det fanns inte möjlighet att göra undantag från lagens ordning på efternamnen. Den spanska staten argumenterade att man hade detta namngivningssystem för att skapa tydlighet i vilket av efternamnen som kom från fadern och vilket som kom från modern. Europadomstolen menade att man lika väl kunde åstadkomma detta system genom att sätta kvinnans efternamn före faderns. Den spanska lagen var diskriminerande och saknade en saklig förklaring. Kvinnan fick där 10 000 Euro i skadestånd.²⁷

ANTISEMITISMFALLET

I ett fall hade en bulgarisk politiker uttryckt sig väldigt nedsättande om olika folkgrupper och andra utsatta grupper, bland annat mot judar. Politikern uppmanade bland annat till diskriminering av judar och ifrågasatte att förintelsen ägt rum och kallade den för en legend som spridits för att ge judar fördelar. Några judar beslöt sig för att anmäla honom för diskriminering av dem som folkgrupp, men de nationella domstolarna tyckte att politikerns uttalanden skyddades av yttrandefriheten. Europadomstolen konstaterade emellertid tvärtom att förbudet mot diskriminering i Europakonventionen överträtts av Bulgarien när den inte skyddat och kompenserat den judiska folkgruppen när de klagat på att de utsätts för kränkningar och diskriminering på grund av deras etnicitet.²⁸

²⁷ Europadomstolens mål Leon mot Spanien (30306/13) den 26 oktober 2021.

²⁸ Europadomstolens mål Behar och Gutman mot Bulgarien, (29335/13), 16 maj 2021

JEHOVAS VITTNE-FALLET

Europadomstolen prövade ett fall där två föräldrar tvistade om vem som skulle få vårdnaden om deras barn. Mamman var medlem i och tillhörde religionen Jehovas vittnen och pappan menade att detta innebar att barnen skulle isoleras, inte få fira vanliga högtider som jul och påsk och att de inte skulle få blodtransfusioner om de behövde det. Han ansåg att han var bättre lämpad att få vårdnaden. Europadomstolen konstaterade de nationella domstolarna bedömt att mammans religion utgjorde skäl att ge pappan ensam vårdnad. Genom att frånta mamman vårdnaden hade man gjort ett intrång i hennes rätt till privat- och familjeliv (artikel 8 i Europakonventionen) och man hade baserat detta på hennes religion enbart, vilket inte är tillåtet. Det innebar att de österrikiska domstolarna diskriminerat mamman på grund av hennes religion (artikel 14 i Europakonventionen). Österrike fälldes för att ha begränsat mammans fri- och rättigheter enligt dessa två artiklar.²⁹

FALLEN MED JUDISKA ELEVER OCH KOSHERMAT

Diskrimineringsombudsmannen (DO) har prövat två fall som rör elever som har judisk etnicitet och religion. Det ena fallet rörde en judisk elev som trakasserades av andra elever på skolan på grund av sin religion och etnicitet, och skolan vidtog inte tillräckliga åtgärder. DO prövade ärendet och beslutade att skolan diskriminerat eleven och skulle betala 50 000 kr till eleven i skadestånd.³⁰ I flera religioner ska efterföljare äta mat som behandlats på visst sätt. DO har prövat ett fall med en skola som nekade ett judiskt barn att få s k koshermat, detta på grund av att skolan tyckte det var för dyrt. DO ansåg inte att detta var rätt utan att det utgjorde diskriminering och beslutade att skolan måste betala 50 000 kr till eleven.³¹

²⁹ Europadomstolens mål Hoffman mot Österrike, (12875/87) 23 juni 1993

³⁰ Se DO:s beslut den 19 februari 2024, dnr 2024/1024.

³¹ Se DO:s beslut den 1 februari 2024, dnr DO 2023/6870.

FALLET DÄR EN ARBETSGIVARE MISSGYNNADE EN KVINNA EFTER FÖRÄLDRALEDIGHET

DO har även prövat ett fall där en kvinna som var anställd som teamledare på en bank gick på föräldraledighet. Under hennes föräldraledighet genomförde banken en förändring vilket ledde till att hon fick ett arbete på en lägre nivå, som medarbetare i ett annat team. Omplaceringen innebar en negativ förändring i hennes arbetsuppgifter och placering i företaget. DO:s bedömning var att kvinnans nya tjänst inte var likvärdig med den position hon haft tidigare och att omplaceringen kunde komma att påverka hennes karriärsutveckling negativt. DO ansåg därför att omplaceringen utgjorde diskriminering och arbetsgivaren skulle betala henne 135 000 kr i skadestånd.³²

Aktiva åtgärder mot diskriminering och kränkande särbehandling

Både på företag, myndigheter och i skolan behöver det finnas ett aktivt arbete mot diskriminering och kränkande särbehandling.

Steg för att arbeta med aktiva åtgärder

01

Undersöka om det finns risker för diskriminering eller repressalier eller om det finns andra hinder för enskildas lika rättigheter och möjligheter i verksamheten,

02

Analysera orsaker till upptäckta risker och hinder,

03

Vidta de förebyggande och främjande åtgärder som skäligen kan krävas, samt att

04

Följa upp och utvärdera ovan arbete genom samtal

³² Se DO:s beslut den 26 februari 2024, dnr DO 2024/193.

Kränkande särbehandling är handlingar som riktas mot en person på ett kränkande sätt genom beteenden, ord eller handlingar.

Exempel på kränkande särbehandling är att:

- frysa ut eller exkludera någon
- förolämpa, ignorera eller osynliggöra
- olämpliga skämt och jargong som exkluderar eller sker på annans bekostnad
- förtala eller sprida rykten
- undanhålla eller lämna felaktig information

- sabotera eller försvåra att någon utför sitt arbete
- förfölja, hota eller förnedra någon
- vara överkritisk eller bemöta negativt genom att nedvärdera eller håna
- orimligt kontrollera någon utan dennes vetskap
- utan sakliga skäl ta ifrån någon en uppgift eller förhindra att de utförs

SEXUELLA TRAKASSERIER

Sexuella trakasserier är ett uppträdande av sexuell natur som kränker någons integritet och värdighet.

Det kan till exempel handla om:

- närgångna blickar eller närgången kontakt
- ovälkommen fysisk kontakt eller ovälkomna komplimanger
- sexuella anspelningar

Sexuella trakasserier kan räknas som både kränkande särbehandling och diskriminering.

Foto: Doidam10 / Adobe Stock

OM VÄRDERINGSGUIDEN

Värderingsguiden är skapad av Skandinaviska Människorättsadvokaterna, en advokatbyrå som arbetar med humanjuridik och mänskliga rättigheter i praktiken.

Vision

Vår vision är att främja mänskliga fri- och rättigheter i Sverige och Europa. Våra rötter går tillbaka till 2012 när 10 jurister och juriststudenter som brann för att göra skillnad för människor och jobba med mänskliga rättigheter, grundade en ideell förening. Vi började tillsammans att hjälpa individer ideellt och fokuserade på frågor som migration och asyl, människohandel och mänskliga rättigheter, vilket sedan utvecklades till olika EU-projekt under 2015 när byrån startades.

Socialt och etiskt ansvarstagande

Människorättsadvokaterna arbetar utifrån en värdegrund med medmänsklighet och respekt i fokus och med ett socialt och etiskt ansvarstagande i samhället. Vårt sociala och etiska ansvarstagande (CSR, Corporate Social Responsibility) innebär att vi samarbetar med frivilligorganisationer och att personalen avsätter delar av sin arbetstid till att arbeta i vårt pro bono – program, dvs. volontärt med ideellt arbete. Bland våra styrdokument finns bland annat FN:s deklaration om mänskliga rättigheter, Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna och Barnkonventionen.

VÅRA KÄRNVÄRDEN

Människorättsadvokaternas kärnvärden som vi önskar ska genomsyra hela verksamheten är:

Vad kan vi hjälpa till med?

Människorättsadvokaterna är en humanjuridisk byrå med fokus på mänskliga rättigheter, asyl- och migrationsrätt, familjerätt, socialrätt, arbetsrätt och stöd till brottsoffer genom uppdrag som målsägandebiträden.

Vi erbjuder juridisk hjälp för både privatpersoner, myndigheter, företag och organisationer och anordnar föreläsningar, workshops, seminarier, utbildningsdagar och temadagar om bland annat mänskliga rättigheter och värdegrund.

Vår podcast

I [Människorättspodden](#) kan Ni ta del av våra samtal om mänskliga rättigheter.

Vad vi erbjuder

Vi kan hjälpa er med:

- Ett tolv månaders program för att hjälpa er kartlägga, definiera, utvärdera och aktivt arbeta med mänskliga rättigheter och värdegrund
- Juridisk hjälp för både privatpersoner, myndigheter, företag och organisationer
- Föreläsningar
- Workshops
- Seminarier
- Utbildningsdagar
- Temadagar
- Samarbete med podcasten Människorättspodden

Foto: Erika Persson

BOKA ETT MÖTE MED VÅRT TEAM:

manniskorattsadvokaterna.se

info@mradvokaterna.se

018 – 750 52 11

MÄNNISKORÄTTSS-
ADVOKATERNA